

รูปแบบพิธีกรรมเรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูในสังคมไทย

Ritual Practices Concerning the Afterlife in Buddhism and Hinduism in Thai Society

¹พระไพโรจน์ ปภังกร (ทรงจิตร์) ²มนต์นา ก้อนดี

¹Phra Praiwan Pabhangkaro (Songchit) ²Monnapa Korndee

^{1,2}คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author, e-mail: papangkaro@gmail.com

Received June 12, 2025; Revised December 17, 2025; Accepted: December 26, 2025



บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูที่ปรากฏในบริบทของสังคมไทย โดยวิเคราะห์ทั้งในเชิงแนวคิดและเชิงพิธีกรรม แนวคิดเรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนานับหลักกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน โดยมีพิธีกรรมสำคัญได้แก่ พิธีศพ การสวดพระอภิธรรม และการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ขณะที่ศาสนาฮินดูมีแนวคิดคล้ายคลึงกันในด้านกรรมและการเกิดใหม่ แต่มีเป้าหมายสูงสุดคือโมกษะ (การหลุดพ้นจากสังสารวัฏ) โดยมีพิธีกรรมที่โดดเด่น เช่น การเผาศพตามหลักฮินดู และพิธีศราทเพื่ออุทิศส่วนบุญให้ผู้ล่วงลับ การศึกษาพบว่า แม้ทั้ง 2 ศาสนาจะมีรากฐานและเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่ในบริบทของสังคมไทย กลับปรากฏการผสมผสานและสังเคราะห์ซึ่งกันและกันอย่างชัดเจน เช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศล หรือพิธีวันสารทไทยที่มีลักษณะคล้ายพิธีศราทของฮินดู โดยเฉพาะในกลุ่มชาวไทยเชื้อสายอินเดียที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมดั้งเดิมควบคู่กับพิธีกรรมแบบไทยพุทธ ทั้งนี้ การผสมผสานดังกล่าวเป็นผลจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางศาสนา และวัฒนธรรมที่ยาวนานระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูในภูมิภาค

คำสำคัญ: ชีวิตหลังความตาย; พิธีกรรม; พระพุทธศาสนาเถรวาท; ศาสนาฮินดู

Abstract

This article aims to examine the ritual practices concerning the afterlife in Buddhism and Hinduism as manifested within the context of Thai society, analyzing both conceptual frameworks and ritual practices. The Buddhist perspective on the afterlife emphasizes the doctrines of karma, rebirth, and the ultimate attainment of



Nirvana, with significant rituals including funeral ceremonies, *Abhidhamma* recitation, and merit-making dedications for the deceased. In Hinduism, the concepts of *Karma* and reincarnation are also central, but the ultimate goal is *Moksha*, liberation from the cycle of *samsara*. Distinctive Hindu rituals include cremation according to Hindu tradition and the *Śrāddha* ritual for dedicating merit to the departed. The study finds that although the two religions differ in their foundations and ultimate goals, within the Thai context there emerges a clear intermingling and mutual influence. For instance, the Thai Buddhist practice of merit dedication and the observance of the Satt Thai festival reflect similarities to the Hindu *Śrāddha* ritual, especially among Thai communities of Indian descent who maintain traditional customs alongside Thai Buddhist practices. This synthesis is rooted in the long-standing historical interactions between Buddhism and Hinduism in the region, shaped by enduring religious and cultural exchanges.

Keywords: Afterlife; Ritual; Theravada Buddhism; Hinduism

บทนำ

ความตายเป็นปรากฏการณ์สากลที่มนุษย์ทุกวัฒนธรรมให้ความสนใจและพยายามทำความเข้าใจมาตลอดประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทของศาสนา ความตายมิใช่จุดจบของชีวิตเพียงทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวพันกับความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายและชะตากรรมของดวงวิญญาณในโลกหน้า พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายจึงมีบทบาทสำคัญในการให้ความหมายแก่ชีวิตและความตาย ตลอดจนเป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อสารคุณค่าทางศีลธรรม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ

ในทางความเชื่อทางศาสนามีการกล่าวถึงเรื่อง “ชีวิตหลังความตาย” พระพุทธศาสนาพิจารณาเรื่องดังกล่าวผ่านความเชื่อเรื่องสังสารวัฏหมายถึงการหมุนวนโดยเราเกิดมามีชีวิตที่มีอิสรภาพ และมีศักยภาพที่หาได้ยากยิ่งแต่ชีวิตนี้มิได้ยืนยาวทว่าเป็นของไม่เที่ยง และเราจะต้องตายในที่สุด แต่หากความตายเป็นเสมือนกองไฟที่มอดดับไป หรือเหมือนน้ำที่แห้งเหือดทุก อย่างก็จะจบสิ้นแต่เพียงเท่านั้น และจะไม่มีอะไรตามมาอย่างไรก็ดีเมื่อเราตาย ลงใจว่าเราจะดับสูญ แต่เราจะต้องกลับมาเกิดใหม่ และตราบใดที่เราต้องเกิดใหม่เราก็จะไม่อาจหลีกเลี่ยงสังสารวัฏนี้ไปได้ โดยในมิลินทปัญหาได้อธิบายถึงสังสารวัฏว่า การที่บุคคล เกิด ในโลกนี้ แล้วก็ตายในโลกนี้นั้นแหละ ครั้นตายในโลกนี้แล้วก็เกิดขึ้นในโลกอื่นเกิดในโลกนั้นแล้วก็ตายในโลกนี้นั้นแหละครั้นตายในโลกนั้นแล้วก็เกิดในโลกอื่นอีกเปรียบเหมือนคนเคี้ยวกินผลมะม่วงสุกแล้วเพาะเมล็ดมะม่วงนั้นไว้ต่อจากนั้นเมล็ดมะม่วงที่เพาะไว้นั้นก็งอกเป็นต้นมะม่วงใหญ่แล้วให้ผลลำดับนั้นบุรุษนั้นก็จะพึงเคี้ยวกินผลมะม่วงสุกแม้จากต้นมะม่วงต้นที่ ๒ แล้วก็เพาะเมล็ดมะม่วงไว้แม่ ต่อจากนั้นเมล็ดมะม่วงที่เพาะไว้นั้น ก็งอกเป็นต้นมะม่วงใหญ่ แล้วให้ผลเมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นแรกสุดแห่งบรรดาต้นมะม่วงเหล่านั้น ก็ย่อมไม่ปรากฏ (พระติปิฎกจูฬายเถระ, 2560)

ขณะที่ชีวิตหลังความตายของศาสนาฮินดู นั้นพิจารณาเรื่องสังสารวัฏว่า เป็นการกลับชาติมาเกิดใหม่ในคัมภีร์อุปนิษัต (B.U. 3.7.22) เชื่อว่าวิญญาณหรืออาตมันที่มาจากเกิดใหม่นั้นมีตัวตน และจะไม่ตาย ไปตามร่างกาย โดยอาตมันหรือวิญญาณนั้นมีลักษณะเป็นสากลคือ สิ่งสถิตอยู่ในทุกสิ่ง และเหนือพ้น ไปจากสิ่งต่าง ๆ ไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไม่แตกสลาย และเป็นอมตะตลอดไป ซึ่งเมื่อวิญญาณออกจากร่างแล้วในคัมภีร์อุปนิษัตจะถือว่า คนที่ตายไปแล้วหากทำบุญกุศลไว้มากก็จะไปอยู่กับพระพรหมโดยผ่านเทพ (เทวยาน) ส่วนคนธรรมดาเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่โลกบิดร (ปิตฤยาน) ช่วงระยะหนึ่งแล้วกลับมาเกิดอีก (พระมหาแก่นเพชร วชิรสารโร (แฝงสีพล), 2541) สำหรับการกลับชาติมาเกิดใหม่นั้น เรียกว่า กรรมโยคะ ซึ่งหมายถึง “ทางเข้าถึงอันตมัสสจะด้วยการปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้อง” คือจะต้องเข้าถึงชญาณโยคะคือ มีความรู้ก่อนกรรมโยคะจึงจะปรากฏชัดคือ เห็นความสำคัญ ของการปฏิบัติหน้าที่บุคคล ไม่สามารถสลัดหน้าที่ของตน ให้พ้นได้เอกภาพนี้ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละบุคคล อุดมคติของปรัชญาภควัทศิตา ไม่ใช่การปฏิเสธหน้าที่คือ ไม่ได้หมายถึงการหนีโลกหรือสละโลกเท่านั้น แต่หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยเจตจำนงอย่างแท้จริง ทั้งต้องทำในทางที่จะไม่ผูกพันตนด้วย (เพ็ญพรรณ เพ็ญพูลอย, 2558)

ในประเทศไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่ขณะเดียวกันก็ได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูอย่างลึกซึ้งตั้งแต่สมัยโบราณ พบว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายและชีวิตหลังความตายมีความหลากหลายและซับซ้อน ทั้งในเชิงความเชื่อและในทางปฏิบัติ พุทธศาสนิกชนไทยจำนวนมากดำเนินพิธีกรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เช่น การสวดพระอภิธรรม การทำบุญอุทิศส่วนกุศล และการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เพื่อส่งผลบุญไปยังผู้ล่วงลับ ขณะเดียวกันก็มีการสอดแทรกพิธีกรรมและแนวคิดจากศาสนาฮินดู เช่น พิธีศราภ การบูชาบรรพบุรุษ และพิธีกรรมที่เน้นการปลดปล่อยดวงวิญญาณไปสู่ความหลุดพ้น

บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูที่ปรากฏในสังคมไทย โดยเน้นการวิเคราะห์ทั้งแนวคิดเชิงปรัชญา ศาสนาและการปฏิบัติในเชิงพิธีกรรม อันจะช่วยให้เข้าใจถึงพลวัตของศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรม ตลอดจนจนสะท้อนให้เห็นถึงการประสมประสานทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อรูปแบบการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูที่ปรากฏในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลในการศึกษาเฉพาะกรณีด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dep Interview) จากพระสงฆ์นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้ประกอบพิธี และผู้เข้าร่วมพิธีในพื้นที่และอื่น ๆ และรวบรวม ข้อมูลในการศึกษาเฉพาะกรณีโดยจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ที่เป็นักวิชาการ และประชาชนท้องถิ่นที่เป็นที่ยอมรับของผู้คน



ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นก่อนทำการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Datatriangulation) คือการนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง และนำเชื่อถือจากแหล่งที่มาอย่างน้อย 3 แหล่ง คือข้อมูลที่ได้จาก (1) การเก็บรวบรวมข้อมูลความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องรูปแบบพิธีกรรมเรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนา และศาสนาฮินดูในสังคมไทย โดยศึกษา ค้นคว้าจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อุปัชฌาย์ และเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (2) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการจัดงาน และบุคคลที่คนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ ตลอดจนผู้ที่นับถือในศาสนาทั้ง 2 โดยผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะบุคคลที่มีความสำคัญ จำนวน 12 รูป/คน

หลังจากตรวจสอบความถูกต้องและความเที่ยงเชิงเนื้อหาของข้อมูลแล้วผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological analysis) เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการหรืออิทธิพลทางความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมศาสนา และปรัชญาและนำเสนอรายงานการวิจัยแบบบรรยายความ (descriptive)

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องชีวิตหลังความตายในบริบทพระพุทธศาสนา ในความหมายพระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า เหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้น เพื่อกล่าวขานกัน อธิบายว่า ชันธที่เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ บุคคลย่อมละ ละเว้น ละขาด สูญหาย สลายไปก็ยังเหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้น คำว่า จากไปแล้ว ในคำว่า สัตว์เกิดจากไปแล้ว ได้แก่ตายแล้ว ทำกาลแล้ว มรณภัย (ภัยเกิดเพราะ อาศัยความตาย) บรรดาภัย 3 นั้น ชาตภัย เป็นไฉน ความกลัว ความขยาด ความหวาดเสียว ความขนพองสยองเกล้า ความสะดุ้งแห่งจิต เพราะอาศัยความเกิด นี้เรียกว่า ชาตภัย ขราภัย เป็นไฉน ความกลัว ความขยาด ความหวาดเสียว ความขนพองสยองเกล้า ความสะดุ้งแห่งจิต เพราะอาศัยชรา นี้เรียกว่า ขราภัย มรณภัย เป็นไฉน ความกลัว ความขยาด ความหวาดเสียว ความขนพองสยองเกล้า ความสะดุ้งแห่งจิต เพราะอาศัยความตาย นี้เรียกว่า มรณภัย เหล่านี้ชื่อว่าภัย 3 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 921 หน้า 576 มหาวิททยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในพระพุทธศาสนาถือได้ว่าความตายไม่ใช่น่ากลัว แต่ความเกิด อีกเป็นเรื่องน่ากลัว เพราะการเกิดทุกคราวเป็น ทุกข์ซ้ำไป ปัญหาชีวิต

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีมโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตหลังความตายที่ตั้งอยู่บนหลักธรรมว่าด้วย “กรรม” และ “สังสารวัฏ” ซึ่งชี้ว่าชีวิตมิได้สิ้นสุดที่ความตายทางกายภาพ แต่ยังคงดำเนินไปในรูปแบบของการเกิดใหม่ตามผลของกรรมที่กระทำไว้ การดำรงอยู่ในสังสารวัฏจึงเป็นวงจรที่เวียนวนไม่รู้จบ ตราบใดที่ยังไม่สามารถละกิเลสและอวิชชาได้อย่างสิ้นเชิง ประกอบด้วย

1.1 หลักกรรมและการเวียนวนตายเกิด หลักกรรม (Kamma) ในพระพุทธศาสนาอธิบายว่าการกระทำทางกาย วาจา และใจที่ประกอบด้วยเจตนาเป็นตัวกำหนดผลของชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต (พระพุทธโฆษาจารย์, 2561) การกระทำอันเป็นกุศลหรืออกุศลจะส่งผลให้เกิดการเวียนวนในสังสารวัฏในรูปของการเกิดใหม่ในภพภูมิต่าง ๆ โดยจำแนกได้เป็นหกภูมิ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ และเทวดา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555) การตายจึงมิใช่จุดสิ้นสุด แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านจากภพหนึ่งไปสู่อีกภพหนึ่ง โดยอาศัย “ภวตัณหา” และ “อวิชชา” เป็นปัจจัยกระตุ้นให้กระแสของวิญญาณสืบทอดไปอย่างไม่รู้จบ ดังที่ระบุไว้ในหลักปฏิจจสมุปบาทว่า

“อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 136 หน้า 226-227 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1.2 นิพพานในฐานะจุดหมายสูงสุด แม้การเวียนว่ายในสังสารวัฏจะถือเป็นกฎธรรมชาติของการมีชีวิต แต่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือ “นิพพาน” ซึ่งเป็นภาวะที่พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดโดยสิ้นเชิง นิพพานไม่ใช่สถานที่ หากเป็นสภาวะที่พ้นจากทุกข์ พ้นจากอุปาทานและกิเลสทั้งปวง โดยปราศจากความปรุงแต่งใด ๆ (Peter Harvey, 2000) ส่วนพระพุทธศาสนา การบรรลุนิพพานจึงเป็นอิสรภาพสูงสุด และเป็นการยุติวงจรแห่งภพชาติทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 92 หน้า 36 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1.3 แนวคิดเชิงอภิปรายเกี่ยวกับสังสารวัฏ ในเชิงอภิปราย แนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นยึดถือหลัก “อนัตตา” ซึ่งชี้ว่าสรรพสิ่งรวมทั้งมนุษย์ไม่มีตัวตนที่ถาวร ตัวตนเป็นเพียงสมมุติที่เกิดจากการรวมตัวของขันธ์ห้า (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ซึ่งล้วนแปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย (Paul Williams, 2000) การเวียนว่ายในสังสารวัฏจึงไม่ใช่การเดินทางของดวงวิญญาณนิรันดร์ แต่เป็นกระแสของเหตุและผลที่สืบต่ออย่างไม่มีจุดเริ่มต้นหรือจุดสิ้นสุดที่แน่ชัด จนกว่าจะบรรลุนิพพานที่เป็นการดับสิ้นของกระแสดังกล่าวอย่างสมบูรณ์ (Gethin, Rupert, 1998)

ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทสะท้อนถึงความเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏ โดยเน้นการอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับเพื่อช่วยเหลือในภพภูมิภายหลังความตาย อีกทั้งยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างญาติผู้ยังมีชีวิตกับผู้ล่วงลับ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2560) พิธีกรรมเหล่านี้มีทั้งในบริบทของวัดและชุมชน และสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม และวัฒนธรรมไทย ดังนี้

1.พิธีศพ พิธีศพในพระพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มต้นตั้งแต่การชำระร่างกาย การตั้งศพ การสวดพระอภิธรรม การฃาปนกิจ ไปจนถึงการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศ โดยพิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปลอบโยนผู้ตายเท่านั้น หากยังทำหน้าที่ทางสังคม เช่น การรวมตัวของญาติมิตร และการแสดงความเคารพต่อผู้ล่วงลับ (ภูวดล รอดบำรุง, 2562) ทั้งนี้ยังสะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับอนิจจัง ความไม่เที่ยง และการเตรียมตนเองสู่การดับขันธตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา

2. การสวดพระอภิธรรม การสวดพระอภิธรรมในงานศพมีที่มาจากคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งถือเป็นคำสอนระดับสูงในพระพุทธศาสนา โดยเนื้อหาว่าด้วยองค์ธรรมต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิตและโลก การสวดพระอภิธรรมจึงเป็นทั้งการระลึกถึงความไม่เที่ยงของชีวิต และเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้ตายผ่านบทพรรณนาเชิงธรรมะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) ทั้งนี้ยังเป็นโอกาสให้ญาติและแขกผู้มาร่วมงานได้ฟังธรรมซึ่งเป็นรูปแบบของการเผยแผ่พระธรรมไปในตัว

3.การทำบุญอุทิศส่วนกุศล การทำบุญอุทิศส่วนกุศลมีรากฐานมาจากความเชื่อที่ว่าผู้ที่ยังเวียนว่ายอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ โดยเฉพาะเปรต สามารถได้รับประโยชน์จากบุญกุศลที่ญาติพี่น้องยังมีชีวิตอยู่กระทำแล้วอุทิศให้ (ชมพูนุท มณี, 2561) ดังที่ปรากฏใน เปตวัตถุปกรณ์ ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ว่าด้วยเปรตที่ได้รับส่วนบุญจากญาติผู้ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งถือเป็นแรงจูงใจสำคัญของพิธีกรรมหลังความตายในพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 1186-202 หน้า 197-201 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)



4.วันสำคัญ เช่น วันสารท, วันอุทิศ นอกจากพิธีเฉพาะบุคคล ยังมีพิธีกรรมที่จัดเป็นวันสำคัญประจำปี เช่น “วันสารทไทย” หรือ “วันพระจันทร์เสี้ยวห้าค่ำ เดือนสิบ” ซึ่งถือเป็นโอกาสพิเศษที่ลูกหลานจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ โดยมักจะจัดพิธีถวายภัตตาหารและข้าวสารอาหารแห้งแด่พระสงฆ์ พร้อมการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ (สุภกันธ์ รัตนเพียร, 2563) อีกวันหนึ่งคือ “วันอุทิศส่วนกุศล” ที่มักตรงกับวันคล้ายวันตายของบุคคลในครอบครัว โดยมีการทำบุญตักบาตรและถวายสังฆทาน ซึ่งมีนัยยะทางจริยธรรมที่เชื่อมโยงการดำรงอยู่ของผู้ล่วงลับกับการกระทำของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่(ประคอง ณ เชียงใหม่, 2554)

2. แนวคิดเรื่องชีวิตหลังความตายในศาสนาฮินดู ศาสนาฮินดูมีแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายที่เป็นระบบและต่อเนื่อง โดยมีรากฐานจากคัมภีร์พระเวท อุปนิษัท ภควัทคีตา และปุราณะต่าง ๆ ซึ่งล้วนกล่าวถึงวงจรการเกิดใหม่ (สังสารวัฏ) อันเป็นผลของกรรม และความพยายามเพื่อหลุดพ้นจากวัฏสงสารไปสู่โมกษะ หรือความหลุดพ้นสูงสุดแห่งวิญญาณอาตมัน ซึ่งเป็นเป้าหมายของชีวิตในทัศนะศาสนาฮินดู (Gavin Flood, 1996) ประกอบด้วย

1.กรรมและการเกิดใหม่ หลักกรรม (Karma) ในศาสนาฮินดูคล้ายคลึงกับพุทธศาสนาในแง่ที่ว่า การกระทำของมนุษย์มีผลต่ออนาคตและชาติภพถัดไป อย่างไรก็ตาม ในฮินดู ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับบรรณและธรรมะ (Dharma) มีความสำคัญ โดยถือว่าแต่ละบรรณมีหน้าที่เฉพาะของตน และการปฏิบัติตามธรรมะของตนอย่างถูกต้องจะเป็นหนทางสู่การเกิดใหม่ในฐานะที่สูงขึ้นหรืออาจหลุดพ้นจากวัฏสงสารได้ (Radhakrishnan, S., 1927) อรรถาพของมนุษย์ในชาติภพหน้าในฮินดูจึงไม่ใช่ผลของกรรมอย่างลอย ๆ หากแต่ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องของกรรมกับธรรมะ เช่น พรหมณ์ต้องตั้งอยู่ในธรรมของการเรียนรู้และบูชาเทพ เทียวในขณะที่กษัตริย์ต้องตั้งอยู่ในหน้าที่ของนักรบ เมื่อกระทำถูกต้อง กรรมย่อมสนับสนุนการเกิดในภพที่ดีหรือการบรรลุโมกษะ (Julius Lipner, 2010)

2. โมกษะและอาตมัน แนวคิดเรื่อง โมกษะ (Mokṣa) คือเป้าหมายสูงสุดในศาสนาฮินดู หมายถึงภาวะที่วิญญาณ (อาตมัน) หลุดพ้นจากสังสารวัฏ และกลับคืนสู่พรหมัน (Brahman) ซึ่งเป็นภาวะสูงสุดไร้รูป ไร้ตัวตน และไร้ทุกข์ ในปรัชญาเวทอันตะถือว่าอาตมันแท้จริงคือพรหมัน และการหลุดพ้นคือการตระหนักรู้ความจริงนี้อย่างสมบูรณ์ (Chandradhar Sharma, 1987) ในบางสายของฮินดู เช่น ภักติโยคะ โมกษะอาจถูกมองเป็นการหลอมรวมกับเทพเจ้าสูงสุด เช่น พระวิษณุ หรือพระศิวะ โดยผ่านการบำเพ็ญภักติและความรักศรัทธาอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นแนวทางที่พบมากในหมู่คฤหัสถ์ (John Grimes, 1996)

3. โลกหลังความตายตามคัมภีร์ฮินดู (คฤหัสถ์-พรหมณ์) คัมภีร์ฮินดูจำนวนมากมีคำอธิบายโลกหลังความตายในลักษณะซับซ้อน โดยแบ่งภพภูมิออกเป็นหลายชั้น เช่น สวรรค์ (Svarga), โลกของยมราช (Yamaloka), โลกแห่งความมืด หรือภพของผี (Preta-loka) เป็นต้น ทั้งนี้ความเชื่อจะแตกต่างกันระหว่างพรหมณ์กับคฤหัสถ์ (1) สำหรับพรหมณ์ ซึ่งมีบทบาทในฐานะผู้นำพิธีกรรมความเข้าใจเรื่องโลกหลังความตายเน้นเรื่องการทำพิธีศราทธ (Śrāddha) เพื่อช่วยวิญญาณของผู้ล่วงลับให้เดินทางไปยังภพที่ดี เช่น ไปสู่พิตฤโลกะ (Pitṛloka โลกแห่งบรรพบุรุษ) (Patrick Olivelle, 1999) โดยมีแนวคิดที่ว่าพระยมราชจะพิจารณากรรมของผู้ตาย แล้วส่งวิญญาณไปเกิดตามสมควร (2) สำหรับคฤหัสถ์ หรือผู้ครองเรือนทั่วไป ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายเกี่ยวพันกับการทำบุญอุทิศ

เช่น การถวายของในพิธีศราห์ การตั้งแท่นบูชาให้บรรพบุรุษ และการบูชาเทพเจ้า เพื่อขอให้ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับได้ไปสู่สุคติ (Brian K. Smith, 1994)

ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในศาสนาฮินดู เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และการแสวงหาโมกษะ พิธีกรรมเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และระบบบรรณะ และยังคงมีบทบาทในชุมชนชาวฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีคนเชื้อสายฮินดูอาศัยตั้งถิ่นฐาน เช่น จังหวัดฉะเชิงเทรา กรุงเทพมหานคร และนครราชสีมา ประกอบด้วย

1. พิธีเผาศพ พิธีเผาศพ หรือ อันเตยชะฎิ หมายถึง “การบูชาโยคีครั้งสุดท้าย” ซึ่งเป็นพิธีกรรมสำคัญในศาสนาฮินดูที่มุ่งปลดปล่อยวิญญาณจากร่างสู่ภพใหม่หรือสู่โมกษะ โดยเชื่อว่าการเผาศพเป็นกระบวนการที่ช่วยคืนธาตุต่าง ๆ กลับสู่ธรรมชาติ และปลดปล่อยอาตมันจากพันธะทางกายภาพ (Gavin Flood, 1996) พิธีนี้ประกอบด้วยการจุดไฟศพโดยญาติสายตรง เช่น บุตรชายคนโต หลังจากนั้นจะเก็บอัฐิไปลอยในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เช่น คงคา ในกรณีที่อยู่ต่างแดน อาจใช้แม่น้ำสำคัญในท้องถิ่นแทน โดยในประเทศไทยพบว่าในชุมชนชาวฮินดูที่ฉะเชิงเทรา นิยมประกอบพิธีเผาศพและลอยอัฐิในแม่น้ำบางปะกง ซึ่งถือเป็นการปรับใช้ตามสภาพแวดล้อม (ศิวะ มณีวัต, 2564)

2. พิธีศราห์ พิธีศราห์ คือพิธีถวายอาหารและสิ่งของแด่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ โดยเชื่อว่าจิตวิญญาณของผู้ตายยังคงอยู่ในภพของพิตฤ (บรรพบุรุษ) และจะได้รับกุศลผลบุญจากญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิต พิธีศราห์มีลักษณะคล้ายการทำบุญอุทิศส่วนกุศลในพระพุทธศาสนา (Radhakrishnan, S., 1927) พิธีนี้มักประกอบในช่วง “ปิตฤปักชะ” หรือ “ครึ่งเดือนแห่งบรรพบุรุษ” ซึ่งตรงกับปักษะแรมในเดือนภาษรปะทะ ของปฏิทินฮินดู โดยมีการถวายน้ำ ข้าว ปลา นม ผลไม้ และอาหารที่ผู้ล่วงลับโปรดปราน ถือเป็นการรักษาความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณระหว่างคนเป็นกับคนตาย (Chandradhar Sharma, 1987)

3. พิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษ นอกจากพิธีศราห์แล้ว ชาวฮินดูยังมีพิธีบูชาบรรพบุรุษอื่น ๆ ที่เน้นการระลึกถึงและแสดงความกตัญญู เช่น การตั้งหิ้งบูชาบรรพบุรุษภายในบ้าน การถวายดอกไม้ น้ำ และธูปในวันครบรอบการตาย รวมถึงการบำเพ็ญภาวนาหรือเจริญภาตติถวายแด่วิญญาณ (Brian K. Smith, 1994) พิธีกรรมเหล่านี้มักถูกรวมเข้ากับเทศกาลสำคัญ เช่น เทศกาลนวราตรี หรือ ปงคาล ซึ่งเป็นเทศกาลที่ชาวฮินดูใช้เวลาในการชำระจิตใจและอุทิศบุญกุศลให้บรรพบุรุษ ถือเป็นการสานต่อสายใยทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณในชุมชน

4. ตัวอย่างจากชุมชนชาวฮินดูในประเทศไทย ในประเทศไทย ชุมชนชาวฮินดูเชื้อสายทมิฬ มราฐี หรือเบงกอลที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่าง ๆ ยังคงรักษาพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายไว้อย่างเข้มแข็ง เช่น ชุมชนชาวฮินดูในอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีวัดฮินดู (เช่น วัดพระศิวะ) เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีศพ และศราห์ การประกอบพิธีกรรมในไทยอาจมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสังคมไทย เช่น การนิมนต์พระพุทธรูปมาแสดงธรรม หรือการใช้ภาษากลางในการประกอบพิธี เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ เช่น การอ่านมนต์ภาษาสันสกฤต การใช้ไฟศักดิ์สิทธิ์จากเทวาลัย และการนิมนต์พราหมณ์เป็นผู้นำพิธี (จารุพันธ์ วัฒนสิทธิ์, 2562)

3. การเปรียบเทียบพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู ในสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางศาสนา พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของพระพุทธศาสนา



และศาสนาฮินดูแสดงให้เห็นถึงความเชื่อและรูปแบบที่มีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างกันอย่างชัดเจน การเปรียบเทียบดังกล่าวช่วยให้เข้าใจบทบาทของพิธีกรรมในบริบทวัฒนธรรมและสังคมไทยได้ดียิ่งขึ้น ประกอบด้วย

1. จุดร่วมของพิธีกรรม หนึ่งในจุดร่วมสำคัญระหว่างพิธีกรรมของทั้งสองศาสนา คือ ความเชื่อเรื่อง กรรม และการ อุทิศส่วนกุศล ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญที่มีบทบาทต่อชีวิตหลังความตายและการดำรงอยู่ของจิตวิญญาณในทั้งสองศาสนา (Anne M. Blackburn, 2001) การทำบุญอุทิศส่วนกุศล เช่น การถวายอาหาร สวดมนต์ และการทำบุญเพื่อบรรพบุรุษหรือผู้ล่วงลับ เป็นพิธีกรรมที่พบในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูอย่างกว้างขวาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งผลบุญให้กับผู้ตาย ช่วยให้พ้นทุกข์หรือได้เกิดในภพที่ดีขึ้น ซึ่งสะท้อนความเชื่อเรื่องผลกรรมที่ต่อเนื่องหลังความตาย (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2002)

2. ความแตกต่างของพิธีกรรม อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมทั้งสองศาสนามีความแตกต่างในแง่ของจุดมุ่งหมายสูงสุด และรูปแบบพิธีกรรม โดยในพระพุทธศาสนา จุดมุ่งหมายสูงสุดคือ นิพพาน ซึ่งหมายถึงการดับทุกข์และพ้นจากวัฏจักรการเวียนว่ายตายเกิด (Peter Harvey, 2013) ขณะที่ในศาสนาฮินดู จุดมุ่งหมายสูงสุดคือ โมกษะ หรือการหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งความเกิดแก่เจ็บตาย โดยผ่านการหลอมรวมกับอาตมัน (Self) (Wendy Doniger, 2009) รูปแบบพิธีกรรมก็แตกต่างกัน เช่น พิธีศพในศาสนาพุทธมักเป็นการฝังหรือเผาศพตามความเหมาะสม และมีพิธีสวดอภิธรรมและทำบุญอุทิศส่วนในศาสนาฮินดูมีพิธีเผาศพที่เข้มงวดและพิธีศราทที่เน้นการถวายอาหารและสิ่งของเพื่อบรรพบุรุษ นอกจากนี้ การใช้บทสวดและพิธีกรรมพราหมณ์ก็เป็นจุดเด่นของพิธีกรรมฮินดู (Gavin Flood, 1996)

3. การผสมผสานในวัฒนธรรมไทย ในบริบทของสังคมไทย การผสมผสานระหว่างพิธีกรรมทั้งสองศาสนานี้เห็นได้ชัด โดยเฉพาะใน วันสารทไทย ซึ่งเป็นวันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษและผู้ล่วงลับ ที่มีลักษณะคล้ายกับ พิธีศราท ของศาสนาฮินดู การจัดพิธีในวันสารทไทยจึงเป็นตัวอย่างของการบูรณาการทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการรับเอาความเชื่อและพิธีกรรมจากทั้งสองศาสนาเข้าด้วยกัน (วีระชัย ลิ้มปะปานานท์, 2561) นอกจากนี้ บางครอบครัวในชุมชนที่มีเชื้อสายอินเดียในไทย ยังคงรักษาพิธีกรรมฮินดูควบคู่ไปกับพิธีกรรมพุทธ เช่น การจัดพิธีศพแบบพราหมณ์ การสวดมนต์ภาษาสันสกฤตควบคู่กับการสวดมนต์พระอภิธรรม ซึ่งสะท้อนความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสังคมไทย (ศิวัช มณีวัต, 2564)

4. เปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู พระพุทธศาสนาเถรวาทปฏิเสธแนวคิดเรื่องวิญญาณอมตะ แต่เชื่อในกระแสของจิตที่ดำเนินต่อไปตามกรรม ชีวิตหลังความตายขึ้นอยู่กับผลของกรรมและภพภูมิที่เหมาะสม จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตคือการบรรลุพระนิพพาน ซึ่งเป็นการดับทุกข์และพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด มโนทัศน์เรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็นแนวคิดที่เน้น "กรรม" และ "การดับทุกข์" มากกว่าการมุ่งไปสู่ภพใดภพหนึ่งอย่างถาวร ส่วนศาสนาฮินดูเชื่อว่าดวงวิญญาณ (อาตมัน) ไม่มีวันดับสูญ แต่จะเวียนว่ายตายเกิดไปตามกรรมที่ได้กระทำไว้ ผู้ที่ทำความดีสามารถไปเกิดในภพภูมิที่ดีขึ้น เช่น มนุษย์ เทวดา หรือสวรรค์ ในขณะที่ผู้ทำความชั่วอาจไปเกิดในนรก หรือเป็นสัตว์ จุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนาฮินดู



คือ โมกษะ (Moksha) ซึ่งเป็นการหลุดพ้นจากวัฏจักรการเกิดและตาย และกลับคืนสู่พรหมัน ดังตารางเปรียบเทียบที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู

หัวข้อ	พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาฮินดู
แนวคิดหลัก	กฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) ไม่มีอัตตา (อนัตตา)	การเวียนว่ายตายเกิด (สังสาระ) และอัตมัน (วิญญาณถาวร)
ชีวิตหลังความตาย	ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำไว้ ไม่มีดวงวิญญาณถาวร	วิญญาณ (อัตมัน) ยังคงอยู่และเปลี่ยนภพภูมิ
ภพภูมิหลังความตาย	31 ภูมิ แบ่งเป็น สุคติ (เช่น มนุษย์ เทวดา) และทุคติ (เช่น นรก เปรต)	สวรรค์ นรก โลกมนุษย์ และภพภูมิอื่น ๆ
แนวทางการหลุดพ้น	นิพพาน ดับทุกข์และออกจากสังสารวัฏ	โมกษะ – วิญญาณหลอมรวมกับพรหมัน
เครื่องมือในการหลุดพ้น	ศีล สมาธิ ปัญญา	กรรม โยคะ ภักติ และฉานสมาธิ
ความแตกต่างหลัก	ปฏิเสธอัตตา (ไม่มีตัวตนถาวร) และเน้นการดับทุกข์	เชื่อว่ามีอัตมัน และมุ่งสู่การหลอมรวมกับพรหมัน

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม้ทั้งสองศาสนาเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม แต่ พระพุทธศาสนาเถรวาท ปฏิเสธอัตตาและมุ่งสู่การหลุดพ้นโดยการดับทุกข์ (นิพพาน) ส่วนศาสนาฮินดู เชื่อว่ามีอัตมัน และจุดหมายสูงสุดคือการรวมกับพรหมัน (โมกษะ)

5. เปรียบเทียบรูปแบบพิธีกรรมชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู

พิธีกรรมหลังจากการเสียชีวิต (ทำบุญอุทิศส่วนกุศล) ในทางพระพุทธศาสนา เช่น (1) การทำบุญวันครบรอบ (ทำบุญปี, ทำบุญตายาย) ครบรอบ 1 ปี 3 ปี 5 ปี หรือทุกปีตามธรรมเนียม นิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญ เลี้ยงภัตตาหาร และอุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต (2) การกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล เป็นการแผ่เมตตาให้แก่ผู้ล่วงลับ เชื่อว่าผู้ที่อยู่ในภพภูมิที่รับบุญได้ (เปรต หรือผู้ที่ยังไม่ได้ไปเกิดใหม่) จะได้รับอานิสงส์ (3) พิธีสวดบังสุกุล นิยมทำในโอกาสสำคัญ เช่น วันพระ วันทำบุญบ้าน หรือวันครบรอบการเสียชีวิต เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมชีวิตหลังความตาย อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ เพื่อช่วยให้ดวงวิญญาณไปสู่สุคติ เตือนสติและปลูกฝังธรรมะให้ญาติพี่น้องให้ตระหนักถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม เป็นโอกาสให้ญาติพี่น้องมารวมตัวกัน โดยสรุปแล้วพิธีกรรมชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นกระบวนการที่ช่วยให้ญาติพี่น้องได้แสดงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับ และเป็นโอกาสให้ผู้ที่ยังมีชีวิตได้สั่งสมบุญเพื่อเตรียมตัวสำหรับชีวิตหลังความตายของตนเอง

ส่วนศาสนาฮินดูมีความเชื่อเรื่อง สังสารวัฏ หรือวัฏจักรการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม พิธีกรรมหลังความตายจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งดวงวิญญาณไปสู่ภพภูมิที่ดีหรือช่วยให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เป้าหมายของพิธีกรรมหลังความตายในศาสนาฮินดู ช่วยให้วิญญาณ



เดินทางสู่ภพภูมิที่ดี หากวิญญานยังไม่ไปเกิด การทำบุญสามารถช่วยให้ไปสู่สวรรค์หรือโลกใหม่ที่ ดีกว่า ส่งเสริมโมกษะ การหลุดพ้นจากวัฏจักรการเวียนว่ายตายเกิด แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ลูกหลานสามารถทำพิธีอุทิศส่วนกุศลเพื่อให้บรรพบุรุษได้รับผลบุญ สรุปได้ว่า พิธีกรรมชีวิตหลังความ ตายในศาสนาฮินดูเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้ดวงวิญญานของผู้เสียชีวิตได้รับการอุทิศส่วนกุศล และสามารถไปเกิดใหม่ในภพภูมิที่ดี หรือบรรลุมอกษะ (การหลุดพ้น) โดยพิธีกรรมเหล่านี้ยังคงมี อิทธิพลในสังคมไทย โดยเฉพาะในชุมชนชาวไทยเชื้อสายอินเดีย ดังตารางเปรียบเทียบที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบรูปแบบพิธีกรรมชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู

หัวข้อ	พระพุทธศาสนา	ศาสนาฮินดู
แนวคิดหลัก	ส่งดวงวิญญานไปสู่ภพภูมิที่ดีด้วยบุญ กุศล	ช่วยดวงวิญญาน (อาตมัน) หลุด พ้นจากสังสาระ
พิธีกรรมหลังความตาย	สวดอธิธรรม ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ผู้ตาย	เผาศพ (ปะระเครียะ) เพื่อ ปลดปล่อยอาตมัน
การปฏิบัติของ ครอบครัว	ทำบุญ 7 วัน, 50 วัน, 100 วัน และ ครบรอบปี	ทำพิธีศราถ์ อุทิศให้บรรพบุรุษ
รูปแบบการปลงศพ	เผาศพเป็นหลัก (ยกเว้นบางกรณีอาจ ฝัง)	เผาศพเป็นหลัก และโปรยอัฐิลง แม่น้ำคงคา
คติความเชื่อ	การทำบุญช่วยให้ผู้ตายไปสู่สุคติ	วิญญานจะเดินทางไปสู่ภพใหม่ ตามกรรม

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่า พิธีกรรมของทั้งสองศาสนาเน้น การส่งดวงวิญญานไปสู่ภพภูมิที่ ดี แต่ พระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นทำบุญอุทิศส่วนกุศล ส่วน ศาสนาฮินดู เน้นการเผาศพเพื่อ ปลดปล่อยอาตมัน และพิธีกรรมศราถ์เพื่ออุทิศบุญให้บรรพบุรุษ

อภิปรายผล

พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนา มีทั้งการกระทำก่อนนำไปสลายร่าง และหลังจากสลายร่างไปแล้ว เรียกว่า การจัดการศพและการบำเพ็ญบุญให้ผู้วายชนม์ เพื่อให้ ผู้ตายได้ไปสู่สุคติ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูโชติปัญญาโสภณ และคณะว่า ความเชื่อและ สถานภาพทางสังคมกับพิธีการจัดการศพของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย จึงได้จัดการพิธีศพไปตามความเชื่อ สถานภาพทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ในแต่ละ ท้องถิ่น 6 วิธีการ คือ 1) การนำศพฝังดินมีความเชื่อว่าวิญญานจะคอยปกป้องดูแลรักษาต้นไม้พืชผล ทางเกษตรให้ผลตามฤดูกาล การเก็บอัฐิบรรจุในโกศลงในอานาคตและเป็นสถานที่พักผ่อนก่อน พ้นขึ้นมาชำระบาปในวันพิพากษา 2) การนำศพฝังในป่าช้าอากาศหรือใส่โลงเก็บไว้ในถ้ำมีความเชื่อว่า วิญญานจะถูกพัดพาไปกับสายลม 3) การทำศพแห้งและเก็บศพไว้มีความเชื่อว่าวิญญานของผู้ตายจะ เฝ้ารอศพและการเก็บศพไว้สักการบูชาในความศักดิ์สิทธิ์ 4) การนำศพไปเผามีความเชื่อว่าวิญญาน จะออกจากร่างแล้วไปเกิดในร่างใหม่และควันไฟจะนำวิญญานไปสู่สวรรค์ 5) การนำศพไปถ่วงน้ำมี

ความเชื่อว่าแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์จะชำระล้างบาปและนำวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ และ 6) การนำศพให้สัตว์กินมีความเชื่อว่าเป็นการสร้างกุศลครั้งสุดท้ายด้วยการอุทิศร่างกายให้เป็นทานเป็นอาหารแก่นก กานนกและนกเหล่านั้นจะนำวิญญาณไปสู่สวรรค์ การจัดการศพทั้ง 6 วิธีการนี้เป็นการจัดการศพของชน เพื่อป้องกันผีร้ายความเน่าเปื่อย กลิ่นเหม็น และโรคระบาด (พระครูโชติปัญญาโสภณ และคณะ, 2563)

ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในศาสนาฮินดูในสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมของอินเดียและปรับให้เข้ากับบริบทไทย พิธีกรรมการเผาศพ หรือ ฌาปนกิจ การอาบน้ำศพ: ญาติจะนำศพมาทำความสะอาดและแต่งกายให้เรียบร้อย การประกอบพิธีไฟศักดิ์สิทธิ์: บางกรณีจะมีพราหมณ์หรือผู้นำทางจิตวิญญาณทำพิธีขอมาและอัญเชิญพระเป็นเจ้า การเผาศพ ตามหลักฮินดูร่างกายเป็นเพียงสิ่งชั่วคราวและต้องกลับคืนสู่ธรรมชาติ การเผาศพจึงเป็นวิธีปลดปล่อยวิญญาณให้เดินทางสู่ภพใหม่ การโปรยอัฐิในแม่น้ำ ถือเป็นการคืนสู่ธรรมชาติและเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ดวงวิญญาณ พิธีปลงศพและการทำบุญอุทิศ ในสังคมไทย บางครอบครัวที่มีเชื้อสายฮินดูจะทำพิธีกรรมอุทิศส่วนกุศลตามหลักฮินดู เช่น การถวายเครื่องบูชา การทำบุญให้ผู้ล่วงลับ มีการทำพิธี “ศราทธ” ซึ่งเป็นการบวงสรวงบรรพบุรุษ เพื่อให้วิญญาณได้รับความสงบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปาณิศา มีแสง (2565) ว่า เมื่อมีคนตายลงจะทำให้ดวงวิญญาณเป็นอิสระและจะต้องกลับไปเกิดใหม่ หากจะเป็นอิสระได้ก็ต้องมีการฌาปนกิจศพให้เรียบร้อยเสียก่อนจึงจะถือว่าเสร็จสิ้นพิธีการ เพราะการฌาปนกิจไม่ใช่แค่การกำจัดศพ แต่เป็นการส่งดวงวิญญาณให้กลับไปสู่เทพเจ้าและเป็นผีบรรพบุรุษคอยบันดาลพูนสุขแก่ลูกหลานบนโลก กระนั้นการฌาปนกิจนั้นค่าใช้จ่ายสูงมากเนื่องจากมีพิธีกรรมค่อนข้างซับซ้อน หลายครอบครัวจึงต้องฝังศพไว้ก่อนจนกว่าจะมีเงินเพียงพอที่จะจ่ายค่างานศพ ทั้งนี้ศพของนักบวชและชนชั้นสูงจะถูกเก็บไว้ เหนือผืนดินไม่ให้ฝังไว้ใต้ดิน โดยจะพบพิธีกรรมงานศพของชาวฮินดูบาหลิ เกี่ยวข้องกับไฟและน้ำ โดยร่างผู้ตายจะถูกฌาปนกิจและถ้ากระดูกจะถูกนำไปโปรยในแม่น้ำ ซึ่งพิธีกรรมนี้ มีพื้นฐานมาจากความเชื่อที่ว่า มีที่หมายปลายทางหลังความตายอยู่สองทางคือยมโลกและสวรรค์โลก ไฟจะช่วยปลดปล่อยกายเหตุให้เป็นอิสระ แต่น้ำกลับผูกมัดไว้ ชีวิตก็จะยังคงอยู่ในวัฏสงสาร ล่องลอยไปมาระหว่างดินแดนคนเป็นกับดินแดนคนตาย หรือเป็นอิสระหลุดพ้นและเสวยสุขในแต่ละชั้นสวรรค์ขึ้นอยู่กับการกระทำในอดีต สอดคล้องกับงานวิจัยของ Nithi Aeusrivongse (2017) ที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพิธีกรรมในสังคมไทย ร่วมกับความหมายของอัตลักษณ์ทางศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรม ได้ชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนที่มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ชุมชนชาวอินเดียในไทย ซึ่งสอดคล้องกับการค้นพบว่า พิธีกรรมทั้งของพุทธและฮินดูในไทยยังคงดำรงอยู่และมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน (Nithi Aeusrivongse, 2017) ในส่วนของความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างพิธีกรรม พิจารณาได้จากงานของ Somsak J. Chaiyawat (2019) ที่เปรียบเทียบพิธีกรรมศพและแนวคิดชีวิตหลังความตายในสองศาสนา พบว่าทั้งสองศาสนามีความเชื่อเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดที่เป็นแกนกลางร่วมกัน แต่มีจุดมุ่งหมายสูงสุดที่แตกต่างกัน (นิพพานและโมกษะ) และรูปแบบพิธีกรรมที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละศาสนาอย่างชัดเจน (Somsak J. Chaiyawat, 2019)



องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษารูปแบบพิธีกรรมเรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูในสังคมไทย ได้องค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อในการฝึกสติรู้ตัวตนอยู่เสมอ ดังนี้

ทำที่พึงในชาตินี้

- พระพุทธศาสนา : เจริญสติภาวนา
- ศาสนาฮินดู : บำเพ็ญโยคะ

บุญนำพาสู่ภพหน้า

- พระพุทธศาสนา : บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ
- ศาสนาฮินดู : ศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า

จากองค์ความรู้ข้างต้น อธิบายได้ว่า การมัวแต่คอยหวังบุญจากคนอื่นทำให้เมื่อสิ้นชีพไปแล้วนั้น เป็นการหวังพึ่งน้ำบ่อน้ำที่ไม่รู้ว่าจะได้แค่ไหน เมื่อยังมีชีวิตอยู่ควรนำหลักการ 2 ประการนี้ไปปฏิบัติเพื่อสร้างที่พึงในชาตินี้และชาติหน้า คือ ในชาตินี้ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู เน้นการพัฒนาเพื่อเป้าหมายสูงสุดทางศาสนาเช่นกัน คือ พระนิพพาน และโมกษะ หากไม่สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ก็สามารถที่จะนำไปเป็นบุญในภพต่อ ๆ ไปได้ในที่สุด

บทสรุป

การศึกษารูปแบบพิธีกรรมและแนวคิดเรื่องชีวิตหลังความตายในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูในสังคมไทย พบว่า ทั้งสองศาสนามีความเข้าใจร่วมในหลักการพื้นฐาน เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด รวมถึงการปฏิบัติเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงจุดร่วมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งในสังคมไทย

1.ความเข้าใจร่วมและความแตกต่างของพิธีกรรม แม้ว่าพิธีกรรมทั้งสองศาสนาจะมีความคล้ายคลึงกันในบางประการ เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศล และการสวดมนต์เพื่อระลึกถึงผู้ตาย แต่ก็ยังมีความแตกต่างในเรื่องจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตหลังความตาย โดยพระพุทธศาสนามุ่งสู่การดับทุกข์และนิพพาน ในขณะที่ศาสนาฮินดูมุ่งสู่การหลุดพ้นหรือโมกษะ รวมถึงรูปแบบและพิธีกรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์ของศาสนาแต่ละกลุ่มอย่างชัดเจน

2.ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างสองศาสนา ในบริบทสังคมไทย พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของทั้งสองศาสนาไม่เพียงแต่ดำรงอยู่คู่ขนานกัน แต่ยังมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมอย่างกลมกลืน เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลในวันสารทไทย ที่สะท้อนอิทธิพลของพิธีศราทของฮินดู ทั้งนี้ การผสมผสานดังกล่าวเป็นผลจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ยาวนานระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูในภูมิภาค

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 รัฐควรสนับสนุนองค์กรทางศาสนา เพื่อให้มีโอกาสนำหลักธรรมทางศาสนาไปใช้ในการ
หน่วยงานสาธารณะต่าง ๆ ได้อย่างเสรียิ่งขึ้น เพื่อพัฒนาประเทศให้มีศักยภาพ

1.2 องค์กรทางศาสนาพึงพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางศาสนาให้เป็นผู้มีความรู้ทาง
ศาสนา สามารถที่จะนำหลักการทางศาสนาเกี่ยวกับการทำความดีไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพของ
บุคคล

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการนำผลการวิจัยไปต่อยอดในการศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย
ในพระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดูกับการพัฒนาคุณภาพสังคมในเชิง Soft power

2.2 ควรมีการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในมุมมองของ
พระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดูกับการพัฒนาพฤติกรรมเยาวชนในสังคมไทยปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

ชมพูทวีป มณี. (2561). คติเปรีตในพุทธศาสนาเถรวาท: การอธิบายภาวะหลังความตาย. *พุทธปรัชญา
และศาสนา*. 8(2), หน้า 117–125.

จารุพันธ์ วัฒนสิทธิ์. (2562). ความเชื่อและพิธีกรรมในศาสนาฮินดู: ศึกษากรณีชุมชนชาวฮินดูใน
จังหวัดฉะเชิงเทรา. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
ภูวดล รอดบำรุง. (2562). พิธีกรรมงานศพในวิถีชาวบ้านไท. *วารสารศิลปศาสตร์*. 15(1), หน้า 85–
92.

ประคอง ณ เชียงใหม่. (2554). *ประเพณีและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

พระติปิฎกจุฬามายเถระ. (2560). *คัมภีร์มิลินทปัญหาภาษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยกุฎราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2555). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*.
กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2556). *หลักการแสดงพระอภิธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆษาจารย์. (2561). *วิสุทธิมรรค*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกุฎราชวิทยาลัย.

พระมหาแก่นเพชร วชิรสารโร (แฝงสีพล). (2541). การศึกษาเปรียบเทียบบรรพชนะเรื่องโมกษะใน
คัมภีร์อุปนิษัทกับนิพพานในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย. (2558). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังสารวัฏในทัศนะของพุทธทาส
ภิกขุ. *ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.



- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. เล่มที่ 16,26,35. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วีระชัย ลิ้มปิ่นนานนท์. (2561). พิธีกรรมวันสารทในบริบทวัฒนธรรมไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์*. 33(2), หน้า 101–105.
- ศิวะ มณีวัต. (2564). พิธีกรรมชีวิตและความตายในชุมชนฮินดูในประเทศไทย. *วารสารศาสนาและวัฒนธรรม*. 12(1), หน้า 85.
- สุทัศน์ รัตนเพียร. (2563). วันสารทไทย: พิธีกรรมแห่งกตัญญู. *วารสารวัฒนธรรมพื้นบ้าน*. 6(3), หน้า 33–40.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2560). *พุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน*. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.
- Anne M. Blackburn.(2001). *Buddhist Learning and Textual Practice in Eighteenth-Century Lankan Monastic Culture*. Princeton University Press, 2001.
- Brian K. Smith. (1994). *Classifying the Universe: The Ancient Indian Varna System and the Origins of Caste*. New York: Oxford University Press.
- Chandradhar Sharma. (1987). *A Critical Survey of Indian Philosophy*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Gavin Flood. (1996). *The Hindu Religious Tradition*. London: Routledge.
- Gethin, Rupert. (1998). *The Foundations of Buddhism*. Oxford: Oxford University Press.
- John Grimes. (1996). *A Concise Dictionary of Indian Philosophy*. Albany: SUNY Press.
- Julius Lipner. (2010). *Hindus: Their Religious Beliefs and Practice*. London: Routledge.
- Nithi Aeusrivongse. (2017). *Religious Practices and Identity in Contemporary Thai Society*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Patrick Olivelle. (1999). *The Dharmasūtras: The Law Codes of Ancient India*. Oxford: Oxford University Press.
- Paul Williams. (2000). *Buddhist Thought: A Complete Introduction to the Indian Tradition*. London: Routledge.
- Peter Harvey. (2013). *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*. Cambridge University Press.
- Peter Harvey. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics*. Cambridge: Cambridge University Pres.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2002). *Buddhist Teachings on Karma and Rebirth*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Somsak J. Chaiyawat. (2019). Comparative Study of Buddhist and Hindu Death Rite. *Journal of Southeast Asian Religions*. 50(1): 40–55
- Wendy Doniger. (2009). *The Hindus: An Alternative History*. Oxford University Press.
- Radhakrishnan, S. (1927). *The Hindu View of Life*. London: George Allen & Unwin.